

Буй Т. Г., Прімерова О. К.

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ВПЛИВ ВІЙНИ ТА ВИКЛИКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

У статті досліджено та систематизовано напрями й обсяги впливу повномасштабного російського вторгнення на бюджетну систему України, зокрема на структуру й обсяг доходів і видатків бюджету, зростання бюджетного дефіциту й державного боргу, зміну законодавства у сфері державних фінансів, зниження фінансової спроможності регіонів. Визначено, що через соціальну та військову спрямованість великої частини бюджетних видатків, а також численні податкові послаблення обмежуються можливості бюджетного фінансування за напрямками, які сприяють економічному розвитку країни.

Узагальнено досвід інших країн, зокрема Польщі, Ізраїлю, Грузії, Німеччини та Японії, щодо економічного відновлення й бюджетного реформування після завершення воєн. Запропоновано першочергові заходи оздоровлення бюджетної системи України та виходу з бюджетної кризи, які потрібно вжити як під час війни, так і одразу після її завершення. Зокрема, серед основних заходів воєнного часу визначено підтримку малого й середнього бізнесу, скасування тимчасових податкових пільг, реформування митної служби, захист прав і гарантій інвесторів, фінансування пріоритетних видатків, як-от оборона, безпека та соціальний захист, залучення грантового фінансування, використання інструментів фандрейзингу та продовження діджиталізації економіки. Після завершення війни запропоновано змістити вектор економічної політики в бік активного залучення інвесторів, розвитку експорторієнтованого виробництва і стратегічно важливих конкурентоспроможних галузей, відновлення бюджетних реформ (децентралізація, середньострокове планування, програмно-цільовий метод, огляд видатків, створення сервісів) і фіскальних правил, зменшення боргового навантаження з одночасною підтримкою високого рівня соціального захисту постраждалих від війни верств населення.

Ключові слова: бюджетна система, війна, державний бюджет, бюджетний дефіцит, державний борг, відновлення економіки, видатки бюджету, діджиталізація, видатки на оборону.

JEL classification: E62, N44, O52, H61, H62, H63

Вступ і постановка проблеми. Протягом багатьох років бюджетній системі України притаманні нестабільність і постійне реформування, зумовлені неефективністю державних видатків, хронічним бюджетним дефіцитом, значним обсягом державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. У 2014–2015 рр., після масштабної бюджетної кризи, спричиненої воєнними діями на сході, почалося реформування бюджетної системи і бюджетних відносин, насамперед поступове зменшення частки державних видатків у ВВП, впровадження середньострокового бюджетування та вдосконалення програмно-цільового методу, утримання бюджетного дефіциту на відносно низькому рівні із застосуванням фіскальних правил, ефективна реалізація реформи децентралізації. Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною

мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також спроможності успішної повоєнної відбудови України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика впливу війни на державні фінанси є новою для українських дослідників. Проте за цей короткий час уже з'явилися певні дослідження, зокрема Г. Вишлінського, М. Репко, Ю. Гайдая, Л. Маршук, Д. Мовчан, О. Покойового, Ю. Маркуц, Ю. Касперович та інших вітчизняних науковців і фахівців. Досвід іноземних держав у реформуванні післявоєнних бюджетних відносин досліджували Ш. Т. Оцубо, В. Крік, С. Скрипек, Н. Т. Гросс, Р. Л. Фасер та ін.

Метою дослідження є визначення основних сфер впливу війни на бюджетну систему України та пріоритетних напрямів і заходів бюджетної політики України у воєнний та післявоєнний час.

Невирішені частини проблеми. У 2022 р. бюджетна система України пережила вагоме потрясіння, як і економіка й суспільство загалом. Головними наслідками масштабного вторгнення стали зниження доходів до бюджету, поглиблення його дефіциту, значне збільшення залежності функціонування бюджету і його фінансування від іноземної допомоги та кредитних взаємовідносин із партнерами, структурна перебудова видатків бюджету, безпрецедентне збільшення витрат на оборону та безпеку, підтримка забезпечення видатків бюджету за допомогою нових боргових інструментів (військові облигації), збільшення навантаження на місцеві бюджети та впровадження заходів з їх підтримки. За таких складних зовнішніх і внутрішніх умов, які сформувались за 2022 р., застосовувати бюджетні правила для нормування бюджетної системи і відносин стало неможливо, натомість постала необхідність оперативно адаптуватися до навколишнього середовища і шукати можливості фінансування видатків держави відповідно до нагальних потреб суспільства.

На сьогодні основними причинами дисбалансу в бюджетній системі України вважаються залежність від ситуації на міжнародних ринках сировини та нестабільність політичної ситуації. Внаслідок війни структура бюджетних витрат не сприяє економічному розвитку, і виділення коштів із бюджету на реалізацію проектів у галузі освіти й науки, інфраструктурних проектів та інших реформ є недостатнім. Проблемою бюджетної системи України є і те, що через

воєнний стан і спрямування економіки України на забезпечення потреб оборони відбулося повне або часткове зупинення всіх бюджетних програм і реформ. У зв'язку з цим перед фахівцями з економіки та фінансів постає завдання пошуку шляхів якнайшвидшого виходу з бюджетної кризи в умовах війни та забезпечення сталості державних фінансів у післявоєнний час.

Виклад основного матеріалу. Війна призвела до значних кількісних і структурних змін у бюджетній системі України, зокрема до зміни обсягу та структури доходів і видатків, адаптації та спрощення бюджетного законодавства, зростання обсягу бюджетного дефіциту, стрімкого нарощування державного боргу, гальмування реформи децентралізації.

Зміна обсягу і структури видатків. У 2022 р. видатки державного бюджету порівняно з попереднім роком збільшилися на 1214,2 млрд грн, що становить 81,4 % (Міністерство фінансів України, 2022). Таке збільшення насамперед пов'язане з необхідністю додаткового фінансування збройних сил, включно з модернізацією обладнання, підготовкою особового складу та оперативними витратами. Приріст видатків на оборону розпочався у 2014 р. через збройну агресію РФ проти України. Найнижчі показники спостерігалися у 1993 р., коли загальні видатки на оборону становили всього 0,3 % ВВП. Видатки на оборону у 2022 р. зросли на 607,98 %, а їхня частка в структурі видатків – на 33,69 п.п. проти 2021 р. Згідно з макропрогнозом державного бюджету на 2023 р., частка видатків на оборону в поточному році становитиме 18,2 % ВВП або 43,2 % загальної суми видатків (рис. 1).

Якщо раніше традиційно найбільшою статтею видатків був соціальний захист і соціальне

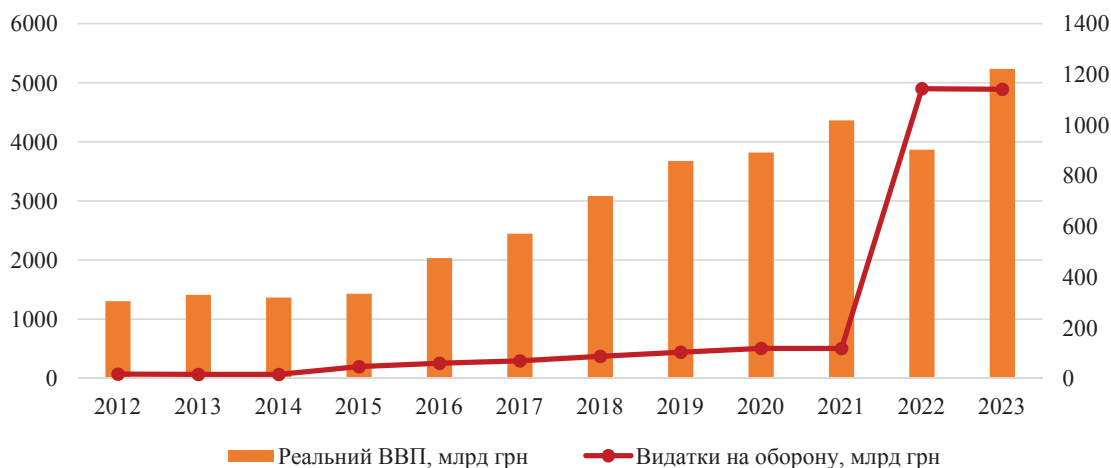

Рис. 1. Динаміка реального ВВП (ліва вісь) і видатків на оборону (права вісь) у 2012–2023 рр., млрд грн
Джерело: побудовано авторками за даними (Держстат, 2012–2023; МВФ, 2023; Мінфін, 2012–2023)

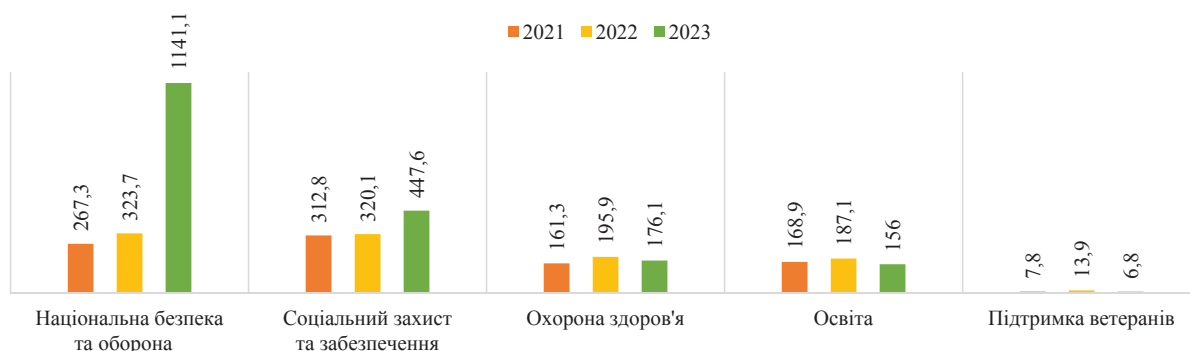

Рис. 2. Обсяг пріоритетних видатків бюджету у 2021–2023 рр., млрд грн
Джерело: побудовано авторками за даними (Міністерство фінансів України, 2021, 2022, 2023)

забезпечення, то у 2022 р. ця стаття опустилася на третє місце. На другому місці опинились видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, збільшивши частку з 11,7 % до 16,4 %. Іншими вагомими пунктами видатків були загальнодержавні функції, охорона здоров'я, економічна діяльність тощо, однак їхнє процентне співвідношення знизилось через збільшення обсягу оборонних видатків (рис. 2).

Зміна обсягу і структури доходів. До державного бюджету у 2022 р. надійшло доходів в обсязі 115,1 % від затвердженого ВРУ річного показника, перевищення становило 234 млрд грн, адже збільшення видатків змушує державу шукати додаткові доходи (Міністерство фінансів України, 2022). Обсяг найбільшої статті доходів – податкових надходжень – порівняно з 2021 р. зменшився на 14,21 % у грошовому еквіваленті, а їхня частка у структурі доходів зменшилась на 32,23 п. п. Якщо частка податкових надходжень у доходах у 2021 р. становила 85 %, то у 2022 р. вже всього 53 %.

У структурі доходів значну частку становлять доходи від урядів іноземних держав, адже Україна в умовах критичної невизначеності активно шукала підтримку на міжнародній арені. Доходи

від офіційних трансфертів ЄС, урядів держав, МФО та донорських установ зросли приблизно у 428 разів: з 0,8 млрд грн у 2021 р. до 342,5 млрд грн у 2022 р. Для порівняння зазначимо, що у 2015–2021 рр. ця стаття становила менше ніж 1 % у загальній сумі доходів.

Зміни бюджетного та податкового законодавства. З метою забезпечення безперерйного функціонування економіки та підтримки малого бізнесу було внесено численні зміни до Бюджетного кодексу, а також прийнято низку нових законів і нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, більшість з яких залишаються чинними на період воєнного стану, а деякі з них – ще протягом року після війни. Зокрема, на період війни подальшої уніфікації зазнала спрощена система оподаткування, а деякі податки було скасовано, наприклад, податок на землю, акциз на паливо та екологічний податок. Місцевим органам влади було надано ширшу автономію, зокрема щодо оприлюднення звітів про виконання місцевих бюджетів (табл. 1).

На нашу думку, податкові послаблення для бізнесу були виправданим кроком лише тимчасово, і вже найближчим часом для функціонуючих підприємств доцільно відновити звичайний режим

Таблиця 1. Основні зміни в бюджетному та податковому законодавстві на період війни

Бюджетний кодекс	Нормативні акти Кабінету Міністрів України	Закони України
<ul style="list-style-type: none"> Дозвіл на перевищення розміру резервного фонду бюджету понад 1 % Зняття обмежень щодо захищених видатків Право передачі коштів зі спеціального до загального фонду Скасування обов'язкової публікації звітів місцевих бюджетів Дозвіл на спрямування залишків освітніх субвенцій на тероборону та захист населення 	<ul style="list-style-type: none"> Визначення особливостей виконання місцевих бюджетів Зміни в казначейському обслуговуванні Спрощення процесу публічних закупівель Спрощення процедури затвердження фінансових документів 	<ul style="list-style-type: none"> Спрощення механізму оподаткування 3 групи Запровадження добровільної сплати ЄСВ для 1-2 груп і відсутність пені Скасування плати за землю та екологічного податку Скасування паливного акцизу Запровадження регулювання місцевих податків і зборів сільськими / міськими радами

Джерело: систематизовано авторками за даними (Децентралізація, 2022)

оподаткування, щоб у держави та регіонів були внутрішні джерела надходжень. Водночас потрібно створити всі передумови для збереження спрощеної системи оподаткування і безперервного функціонування малого та середнього бізнесу, зокрема систему консультаційної, податкової, кредитної підтримки в поєднанні з тимчасовою повною забороною перевірок з боку контролюючих органів (Буй & Прімерова, 2018).

Зростання обсягу бюджетного дефіциту. У 2022 р. доходи державного бюджету було перевищено на 35 %, а видатки – на 80,4 %, тоді як аналогічні показники 2021 р. становили відповідно 19,6 % та 12,9 %. Через значне зростання витрат на оборону, безпеку й соціальну сферу відбулося посилене збільшення розриву між видатками і доходами бюджету, а це означає подальше збільшення дефіциту. За перший рік повномасштабної війни українська економіка зіткнулася з найбільшим за останні 15 років обсягом бюджетного дефіциту – 914701,7 млн грн, що становить понад 17 % ВВП (рис. 3). Для порівняння: у 2020 р. та 2021 р. бюджетний дефіцит становив 5,18 % і 3,63 % відповідно.

На 2023 р. уряд планує залучення грошових ресурсів від зовнішніх джерел, переважно від інституційних кредиторів, на суму 1596 млрд грн. З цієї суми близько 1180 млрд грн планується використати для фінансування дефіциту бюджету. Згідно з прогнозом на 2023 р., дефіцит має становити 1280 млрд грн, або 20 % ВВП, що на 3 % більше, ніж у 2022 р. Співвідношення доходів і видатків зведеного бюджету у 2021 р. становило 90,08 %, у 2022 р. – 72,16 %, у січні та лютому 2023 р. – 73,71 % (НБУ, 2023).

Зростання державного боргу. Залучення значних фінансових ресурсів для погашення дефіциту збільшило боргове навантаження країни та похитнуло фіскальну стійкість, а отже є потреба перегляду боргової політики як під час, так і після війни. У зв'язку з високою інфляцією, зростанням реального ВВП та реструктуризацією

зовнішнього та внутрішнього боргів частка державного боргу у ВВП з 2016 р. стабільно зменшувалася. Незважаючи на коронакризу, Україна змогла запобігти критичному зростанню боргу та значним фінансовим коливанням. Проте війна призвела до стрімкого збільшення потреб фінансування, тому до кінця лютого 2023 р. борг України зріс на 75 % порівняно з довоєнним рівнем – з 2,4 трлн грн до 4,2 трлн грн.

Прогнозується, що розмір державного боргу до кінця 2023 р. досягне близько 6,4 трлн грн, що становить 100,1 % ВВП. Загалом у 2023 р. витрати на обслуговування та виплату боргу перевищать 740 млрд грн, з яких приблизно половину – 326 млрд грн – буде виплачено у вигляді відсотків. Оскільки закордонні партнери висловлювали свою підтримку Україні, що охоплює й надання фінансової допомоги до завершення війни, можна припустити, що частина запланованих запозичень може бути передбачена в дохідній частині бюджету у вигляді грантів. Полегшив боргове навантаження України і «Меморандум про взаєморозуміння щодо призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу з метою пом'якшення економічних наслідків агресивної війни росії проти України», який спростить можливість спрямування коштів у більш пріоритетні для нашої країни напрями.

Послаблення місцевих бюджетів. Скорочення податкових надходжень від деяких видів податків призвело до зменшення доходів місцевих громад, яким ще в довоєнний час бракувало власних доходів (Вуй & Zenchenko, 2022). Однак потреби у витратах на місцях зросли, насамперед на медичне забезпечення, ТРО, гуманітарну допомогу, переміщення, освіту та житло для переселенців. Бюджетна криза торкнулася всіх громад, але насамперед тих, які перебували в зоні бойових дій або на окупованих територіях. В умовах низького кредитного рейтингу

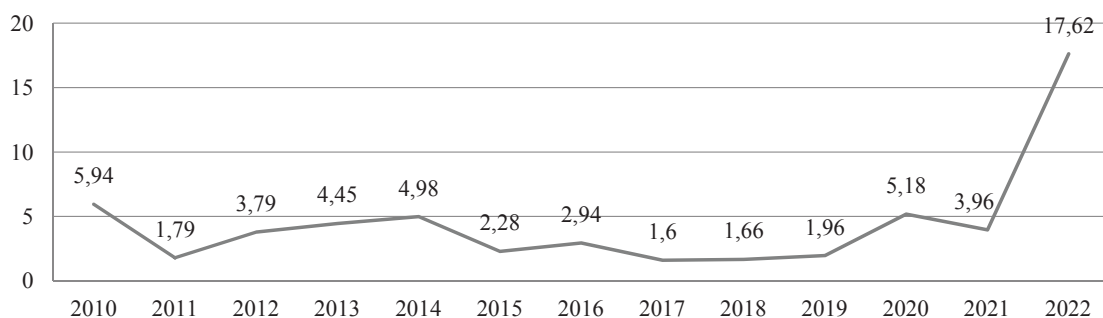

Рис. 3. Обсяг дефіциту зведеного бюджету у 2010–2022 рр., % від ВВП
Джерело: побудовано авторками за даними (Міністерство фінансів України, 2022)

Таблиця 2. Заходи та реформи окремих країн щодо післявоєнної відбудови

Країна	Заходи з післявоєнного відновлення в бюджетній сфері
Польща	<ul style="list-style-type: none"> – заборона випуску нової валюти в межах реформи шокової терапії – скасування податкових пільг для всіх компаній – ухвалення сприятливих для іноземних інвесторів законів – надання кредитів експортоорієнтованим компаніям
Ізраїль	<ul style="list-style-type: none"> – випуск державних облігацій – оптимізація витрат на оборону та зниження видатків на інші неперіоритетні напрями – залучення іноземних інвестицій – стимулювання підприємництва шляхом зниження податків – розвиток ВПК
Грузія	<ul style="list-style-type: none"> – проведення реформи децентралізації – оптимізація витратків
Західна Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – випуск державних облігацій – спрямування найвагомішої частки видатків на розвиток підприємництва – створення програми «Велике будівництво»
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – проведення податкової реформи – збільшення податків для населення – скорочення виплат підприємствам, приватизація та згодом їхня повна перебудова – залучення населення до фінансування державних промислових підприємств – обмеження випуску держоблігацій лише складними економічними ситуаціями

Джерело: складено авторками за даними (Skrzypek, 1956; Gross, 1990; Lu & Facer, 2004; Stolper & Roskamp, 1979; Otsubo, 2007)

місцевих органів влади та майже повної відсутності досвіду муніципальних запозичень територіальні громади мали мізерні можливості фінансування, зокрема через фінансову допомогу від центральних органів влади, яку також могли отримати лише близько 50 % громад, що подали заявки. Наслідком недофінансування стало скорочення видатків на оплату праці, ЖКГ та освіти, що в довгостроковому періоді означає значні ризики для розвитку регіонів (Піддубний, 2022).

Незважаючи на те що у 2022 р. місцеві бюджети вдалося виконати практично без дефіциту, стійкість місцевих бюджетів порушена, тоді як потреби громад зростають. З метою спрощення бюджетних процесів на місцях було запроваджено певні законодавчі послаблення, наприклад, щодо переміщення коштів між місцевими

бюджетами, призупинення аудиторських перевірок, скасування необхідності затвердження витрат місцевою радою тощо.

За рік після повномасштабного російського вторгнення було створено безліч ініціатив і програм щодо можливих напрямів розвитку України під час та після війни. Очевидно, що відбудова країни неможлива без налагодження ефективного й прозорого бюджетного процесу. Досвід повосенного відновлення бюджетної системи можна запозичити в країн, які успішно пройшли цей шлях, зокрема Польща, Ізраїль, Грузія, Німеччина, Японія (табл. 2).

Отже, Україна може як запозичити певні інструменти впливу з досвіду кожної зазначеної вище країни, так і сформулювати свої особливі рішення в бюджетній сфері, які сприятимуть

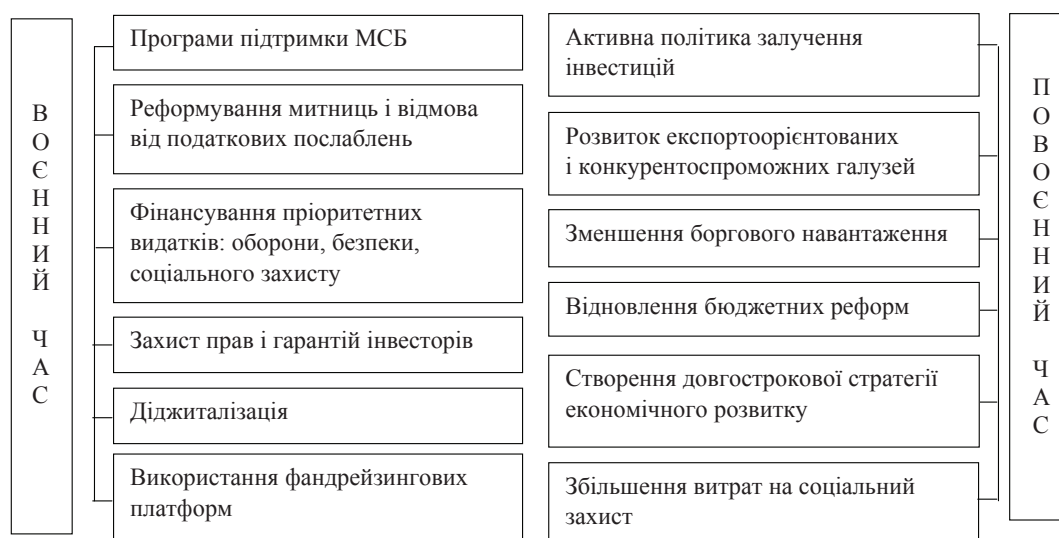

Рис. 4. Заходи бюджетної політики у воєнний та післявоєнний період

Джерело: складено авторками

швидкому відновленню економіки. На нашу думку, вже під час війни потрібно затвердити і втілювати стратегічну концепцію відновлення, яка передбачатиме оновлення та створення виробничих потужностей (насамперед у ВПК), спрямованих на експорт, залучення іноземних інвесторів та грантодавців шляхом створення сприятливої законодавчої бази, подальшу розбудову транспарентної бюджетної системи та формування боргової політики, спрямованої на зменшення боргового навантаження (рис. 4).

Розвиток експортоорієнтованого виробництва позитивно вплине на обсяги надходжень до бюджету та дасть змогу зменшити податкове навантаження на малий та середній бізнес. Значний потенціал в Україні має розвиток військово-промислового комплексу, продукція якого може бути спрямована як на експорт, так і для внутрішнього використання. Вже сьогодні на тлі нападу росії на Україну спостерігається збільшення світового попиту на озброєння, який залишатиметься на високому рівні і протягом наступного десятиліття через нестабільну політичну ситуацію у світі.

Доцільним є застосування різних способів залучення інвесторів у постраждалі від війни та економічно слабкі регіони, зокрема тимчасового звільнення інвесторів, що вкладають кошти у виробництва, від деяких податків, наприклад від податку на нерухомість і податку на землю, частково від податку на прибуток. Варто згадати успішний приклад Польщі: поділ на зони за інвестиційною привабливістю, діяльність на частині з яких передбачає нарахування пільг. Це означає, що 40–70 % інвестицій у підприємства у східній частині Польщі повертаються у вигляді податкових пільг протягом певного періоду часу. Виробництва ж, розташовані на західних землях, таких пільг не мають. Таке рішення підвищило довіру інвесторів, а також поживало економічно слабкіші регіони. Ми вважаємо, що після завершення війни доцільно впроваджувати подібні механізми в Україні, завдяки чому східні регіони швидше повернуться до економічно активного життя та забезпечуватимуть надходження до бюджетів. Крім того, обов'язковою умовою успішного ведення бізнесу та залучення інвестицій є створення логістичних вузлів, відновлення торговельних шляхів та збільшення видатків на транспортне сполучення, що сприятиме збільшенню обсягів українського експорту.

Одним із важливих напрямів оздоровлення державних фінансів має бути зменшення боргового навантаження на бюджет та зниження ризику суверенного боргу. Регламентований

і обмежений випуск ОВДП, зокрема військових облігацій, є оптимальним рішенням під час війни, але після її закінчення варто буде призупинити випуск будь-яких державних облігацій на певний період часу та виплачувати надані раніше зобов'язання. Альтернативою борговому фінансуванню можуть бути гранти та спільні проекти, а також фандрейзингові ініціативи. Одним із джерел погашення державної заборгованості має бути виплата репарацій росією за завдані руйнування або привласнення активів юридичних та фізичних осіб, що потрапили під санкції і були заморожені міжнародними організаціями.

Результативним способом залучення фінансових ресурсів є створення фандрейзингових платформ, які акумулюють кошти всередині країни і поза її межами. Цільове фандрейзингове фінансування зменшує тиск на бюджет країни, не впливаючи на рівень держборгу та не скорочуючи видаткову частину бюджету на інші важливі напрями. Наприклад, фандрейзингова платформа «United24» залучила понад 237 млн грн з більш ніж 100 держав. З цієї ініціативи фінансуються Міністерство оборони та Міністерство інфраструктури (United24, 2023). Окремим напрямом пожертвувань на платформі є відбудова України: кошти, які потенційно можуть бути окремою категорією цільових надходжень до спеціального фонду держбюджету.

Неодмінною умовою повоєнного розвитку регіонів є продовження реформи децентралізації для надання місцевим органам влади автономії та стимулювання пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій, кредитів і грантів на окремі проекти. Подальшого вирішення потребує проблема невідповідності рівня децентралізації доходів (близько 20 %) та видатків (близько 40 %) місцевих бюджетів (Bui & Kovalchuk, 2020). Запорукою ефективності фінансового менеджменту в регіонах є підвищення кваліфікації органів місцевого самоуправління, яке має бути організовано на державному рівні із залученням міжнародних фахівців. Проте, зокрема, свідчить нездатність більшості громад самостійно залучати кошти або оптимізувати видатки в умовах дефіцитності бюджету. Важливою є співпраця територіальних громад з метою обміну досвідом як всередині регіону, так і з громадами інших регіонів та з іноземними громадами. Таким чином можна сприяти конкуренції серед громад за залучені ресурси, а отже їх результативному використанню.

Стосовно оздоровлення державних фінансів, зокрема бюджетної системи, не можна не згадати і важливість розвитку діджиталізації,

яка базується на тому, що прозорі цифрові рішення можуть у довгостроковій перспективі знизити корупційні ризики, а використання інноваційних технологій є потужним інструментом для максимізації корисності в умовах обмеженого ресурсу. Діджиталізація має одночасно охоплювати декілька важливих векторів. Зокрема, діджиталізація урядового та громадського секторів підвищує репутацію України на глобальному рівні та її місце в міжнародних рейтингах, поліпшує якість надання громадських послуг, спрощує й підвищує ефективність процесів, формує сприятливу інфраструктуру й забезпечує макроекономічну стабільність. Розвиток ІТ-сектору безпосередньо впливає на експортну спроможність у сфері послуг, створює додаткові можливості для працевлаштування та є однією зі стратегічних конкурентоспроможних сфер економіки. Діджиталізація військового сектору є стратегічною необхідністю як під час, так і після війни як умова зовнішньої безпеки. Інтеграція глобального ринку в національну економіку передбачає також розвиток таких цифрових напрямів, як кібербезпека, хмарні середовища та штучний інтелект. Цифровізація може бути найефективнішим інструментом у бюджетному контролі, сприяючи вчасному ухваленню рішень державною і місцевою владою та забезпечуючи доступ громади до актуальної інформації, пов'язаної, наприклад, із бюджетними статтями витрат і бюджетним процесом загалом.

Одразу після завершення війни варто відновити процес середньострокового бюджетного планування, адже він є запорукою стабільного розвитку бюджетної системи завдяки визначенню пріоритетних завдань та обсягів необхідних коштів для їх виконання. Чітке розуміння напрямів розвитку бюджетної системи запобігає нецільовому використанню коштів і відволіканню

ресурсів від пріоритетних програм. Середньострокове бюджетне планування забезпечить можливість створення довгострокової стратегії розвитку економіки, яка визначатиме модель економічного розвитку, необхідні для цього ресурси і реформи. На її основі варто сформувати і бюджетну стратегію, яка дасть змогу збалансувати доходи і видатки бюджету на декілька років з обов'язковою прив'язкою до запланованих реформ. Така стратегія повинна містити перелік реформ, їх пріоритетність, вартість розробки і реалізації та терміни впровадження.

Висновки. Економіка України, зокрема і бюджетна система, значною мірою постраждала від війни та зазнала значних руйнівних змін. Здолати негативні наслідки можна буде лише після завершення воєнних дій, але вже сьогодні важливо розробити стратегію повоєнного розвитку, визначити цілі та заходи, розрахувати ресурси та джерела їх надходжень, а також створити передумови для швидкого відновлення – прозору, сучасну, стійку бюджетну систему, забезпечену кваліфікованими фахівцями.

Видаткова складова бюджету під час війни повинна бути спрямована здебільшого на фінансування оборони та безпеки держави, тоді як післявоєнний розвиток передбачатиме фокусування на інфраструктурі, енергетиці, ВПК, ІТ-сфері та інших конкурентоспроможних та інноваційних галузях, підтримці малого й середнього бізнесу та соціальної сфери – насамперед забезпеченні допомоги вимушеним переселенцям, військовим та їхнім сім'ям. Крім матеріальної допомоги, важливим напрямом фінансування має бути надання психологічної та консультативної допомоги військовим і переміщеним особам для їх реінтеграції у соціально-економічні відносини та ринок праці, а також уникнення травматичних ситуацій у суспільстві.

Список літератури

- Буй, Т., & Прімерова, О. (2018). Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*, 9. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6533>
- Державна служба статистики України. (2023). <https://ukrstat.gov.ua>
- Децентралізація. (2023). Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. <https://decentralization.gov.ua/news/14654>
- Міністерство фінансів України. (2021–2023). <https://mof.gov.ua/uk/state-budget>
- Національний банк України. (2023). Макроекономічні показники. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>
- Піддубний, І. (2023). Як змінилися бюджети громад під час війни. *Економічна правда*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>
- Bui, T., & Kovalchuk, O. (2020). Financial decentralization and fiscal imbalance of local budgets in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 5(1), 21–26. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.20205.1.21-26>
- Bui, T., & Zenchenko, A. (2022). Financial stability and independence of municipalities in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 7(1), 10–19. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2022.7.1.10-19>
- Gross, N. T. (1990). Israeli Economic Policies, 1948-1951: Problems of Evaluation. *The Journal of Economic History*, 50(1), 67–83. <https://www.jstor.org/stable/2123438>
- International Monetary Fund. (2023). <https://www.imf.org>
- Lu, H., & Facer, R. L. II. (2004). Budget Change in Georgia counties Examining Patterns and Practices. *The American Review of Public Administration*, 34(1), 67–93. <https://doi.org/10.1177/0275074003260437>
- Otsubo, S. T. (2007). Post-war development of the Japanese Economy. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)
- Skrzypek, S. J. (1956). The principles of the budgetary system in Poland. *The Polish Review*, 1(1), 30–55. <https://www.jstor.org/stable/25776027>

- Stolper, W. F., & Roskamp, K. W. (1979). Planning a Free Economy: Germany 1945-1960. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, *Bd. 135, H. 3*, 374–404. <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/capitalisback/CountryData/Germany/Other/Pre1950Series/RefsHistoricalGermanAccounts/StolperRoskamp79.pdf>
- United24 : Офіційна фандрейзингова платформа України : Веб-портал. (2023). <https://u24.gov.ua>
- References**
- Bui, T., & Kovalchuk, O. (2020). Financial decentralization and fiscal imbalance of local budgets in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, *5*(1), 21–26. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.20205.1.21-26>
- Bui, T., & Primierova, O. (2018). Tax stimulation of small-size business development in Ukraine. *Effective Economy*, *9*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6533> [in Ukrainian].
- Bui, T., & Zenchenko, A. (2022). Financial stability and independence of municipalities in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, *7*(1), 10–19. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2022.7.1.10-19>
- Decentralization. (2023). Peculiarities of the budget process under martial law. <https://decentralization.gov.ua/news/14654> [in Ukrainian].
- Gross, N. T. (1990). Israeli Economic Policies, 1948-1951: Problems of Evaluation. *The Journal of Economic History*, *50*(1), 67–83. <https://www.jstor.org/stable/2123438>
- International Monetary Fund. (2023). <https://www.imf.org>
- Lu, H., & Facer, R. L. II. (2004). Budget Change in Georgia counties Examining Patterns and Practices. *The American Review of Public Administration*, *34*(1), 67–93. <https://doi.org/10.1177/0275074003260437>
- Ministry of Finance of Ukraine. (2021–2023). <https://mof.gov.ua/uk/state-budget> [in Ukrainian].
- National Bank of Ukraine. (2023). Macroeconomic indicators. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4> [in Ukrainian].
- Otsubo, S. T. (2007). Post-war development of the Japanese Economy. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)
- Piddubnyi, I. (2023). How community budgets changed during the war. *Economic Truth*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/> [in Ukrainian].
- Skrzypek, S. J. (1956). The principles of the budgetary system in Poland. *The Polish Review*, *1*(1), 30–55. <https://www.jstor.org/stable/25776027>
- State Statistics Service of Ukraine. (2023). <https://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
- Stolper, W. F., & Roskamp, K. W. (1979). Planning a Free Economy: Germany 1945-1960. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, *Bd. 135, H. 3*, 374–404. <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/capitalisback/CountryData/Germany/Other/Pre1950Series/RefsHistoricalGermanAccounts/StolperRoskamp79.pdf>
- United24. (2023). <https://u24.gov.ua>

Tetiana Bui, Olena Primierova

BUDGET SYSTEM OF UKRAINE: IMPACT OF WAR AND CHALLENGES OF POST-WAR RECONSTRUCTION

The article examines and systematizes the directions and scope of the impact of the full-scale invasion of Russia on the budget system of Ukraine, in particular, on the structure and volume of budget revenues and expenditures, the growth of the budget deficit and public debt, changes in the public finance legislation, and the decrease in financial capacity of the regions. It was determined that due to the social and military orientation of a large part of budget expenditures, as well as numerous tax incentives, the possibilities of budget financing in areas that contribute to the economic development of the country are limited.

The experience of foreign countries, in particular Poland, Israel, Georgia, Germany, and Japan, regarding the economic recovery and budgetary reformation after the end of the wars is summarized in the article. Priority measures to improve the budget system of Ukraine and exit from the budget crisis are proposed, which must be taken both during the war and immediately after its end. In particular, among the main measures of the wartime, support of small and medium-sized businesses, cancellation of temporary tax benefits, reform of the customs service, protection of investors rights and guarantees, financing of priority expenses such as defense, security and social protection, attraction of grant financing, use of fundraising tools and continued digitization of the economy are mentioned.

After the end of the war, it was proposed to shift the direction of economic policy towards the active involvement of investors, development of export-oriented production and strategically important competitive industries, restoration of budget reforms (decentralization, medium-term planning, program-target method, expenditures review, digital services) and fiscal rules, reduction of debt burden with simultaneous social protection support of the population affected by the war.

Keywords: budget system, war, state budget, budget deficit, state debt, economic recovery, budget expenditures, digitalization, defense expenditures.

Матеріал надійшов 30.04.2023

